

УДК 82–055.62+75.056]:7.071.1Бон

АНАТОЛІЙ БОНДАРОВИЧ – ІЛЮСТРАТОР ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ (за матеріалами архіву відділу образотворчого мистецтва ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України)

Оксана Ламонова

В архіві відділу образотворчого мистецтва Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ) зберігаються цікаві матеріали про Анатолія Мартиновича Бондаровича, відомого українського майстра плакату та кіноплакату. Автор статті аналізує ті з них, що стосуються діяльності художника як ілюстратора дитячої літератури – журналів і книг (кінець 1920-х – початок 1940-х рр.). Ознайомлення із цими матеріалами дозволяє значно розширити уявлення про творчість видатного графіка.

Ключові слова: А. Бондарович, українська книжкова графіка 1920-х років, українська книжкова графіка 1930-х років.

В архиве отдела изобразительного искусства Института искусствоведения, фольклористики и этнологии им. М. Ф. Рильского НАН Украины (Киев) хранятся интересные материалы об Анатолии Мартыновиче Бондаровиче, известном украинском мастере плаката и киноплаката. Автор статьи анализирует те из них, в которых художник выступает как иллюстратор детской литературы – журналов и книг (конец 1920-х – начало 1940-х гг.). Знакомство с этими материалами позволяет значительно расширить представление о творчестве выдающегося графика.

Ключевые слова: А. Бондарович, украинская книжная графика 1920-х годов, украинская книжная графика 1930-х годов.

Interesting materials about Anatolii Martynovych Bondarovich, famous Ukrainian master of the placard and film poster, are preserved in the Archives of the Figurative Arts Department of M. Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology, NAS of Ukraine (Kyiv). The author of the article is analyzing those magazines and books of them which concern to the activities of the artist as the illustrator of children's literature (late 1920s – early 1940s). The familiarity with these materials allows to increase the conception about the works of outstanding graphic considerably.

Keywords: A. Bondarovich, Ukrainian book graphic of 1920s, Ukrainian book graphic of 1930s.

Художник Анатолій Мартинович Бондарович (1892–1975) відомий насамперед як автор плакатів [1, с. 123] і особливо кіноплакатів для Всеукраїнського фотокіноуправління (нині – Національна кіностудія художніх фільмів ім. О. Довженка)¹. Серед них – «Фатальні листи» (1922), «Нібелунги» (1925), «Люди і маски», «Микола Джеря», «Ради скарбів», «Шляхи життя» (усі – 1926 р.). О. Лагутенко відносить А. Бондаровича до групи плакатистів, у роботах яких найпоспідовніше виявився стиль ар-деко².

А. Бондарович був ще й цікавим ілюстратором, передусім дитячої літератури. В архіві відділу образотворчого мистецтва Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського (далі – ІМФЕ) зберігаються особисті документи художника (посвідчення, довідки), оригінали його творів (плакати)³, а також проілюстровані ним журнали і книги. Треба зазначити, що цю добірку формував особисто А. Бондарович. Майже всі надані

ним видання – саме література для дітей і підлітків.

З різними редакціями і видавництвами А. Бондарович співпрацював із другої половини 1920-х років. Його малюнки та карикатури друкували в журналах «Всесвіт», «Червоний перець», «Червоні квіти», «Тук-тук» (Анатолій Мартинович був його художнім редактором, йому належить і назва часопису), «Жовтень». У 1927–1929 роках майстер – керівник-консультант художньої частини журналу «УЖ»⁴. В архіві ІМФЕ представлено всі ці видання (окрім першого і останнього), а також харківські журнали «Піонерія», «Декада», «Знання та праця», «Октябрьские всходы», московський – «30 дней», узбецький часопис *Jas Kuc* періоду кінця 1920-х – кінця 1930-х років. Добірка не є повною, але уявлення про методи і стиль роботи А. Бондаровича для періодичних видань вона дає.

Надзвичайно характерним є співіснування у творчості художника двох графічних манер. Оскільки він реалізував їх у тво-

ОКСАНА ЛАМОНОВА. АНАТОЛІЙ БОНДАРОВИЧ – ІЛЮСТРАТОР ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ...

рах майже синхронно, ідеться, радше, про різницю редакційних смаків. Так, незважаючи на скромні поліграфічні можливості, журнал «Жовтень» намагався наближати свої графічні ілюстрації до живописних творів («За яблуками») або, у крайньому разі, використовував у них якнайбільшу кількість яскравих кольорів (що, до речі, дає цікавіший результат). Журнал «Тук-тук», призначений для дітей найменшого віку (нагадаємо, А. Бондарович був його художнім редактором), прикрашали більш умовні ілюстрації, у яких відчувалися традиції пошуків у сфері книжкової ілюстрації (у тому числі дитячої) першої половини 1920-х років. Серед ілюстрацій до «Тук-тук» чимало розфарбованих лише одним кольором, що, утім, не зменшує їхньої виразності.

Окрему групу складають ілюстрації А. Бондаровича до пригодницької повісті Г. Юнга «Хмереча», яку друкували в журналі «Червоні квіти» (1930). Вона мала надзвичайний читацький успіх, захоплені шанувальники порівнювали її з книгами Дж. Ф. Купера і Майн Ріда – звичайно, на користь «Хмереча». Листи з враженнями від повісті Г. Юнга друкували в журналі окремою рубрикою. У цьому успіху зіграли свою роль й ілюстрації А. Бондаровича – принаймні його портрет було надруковано поряд з портретом автора повісті. Але фактично ці роботи художника є зразками навіть не журнальної, а газетної графіки (що, звичайно, пов'язано з поліграфічними можливостями та смаками редакції «Червоних квітів»). Невеликі чорно-білі малюнки, виконані, до того ж, у популярній з 1930-х років «розмивочній» манері, нині створюють дещо мляве враження, тим паче що зображують не найдинамічніші епізоди повісті, а головним чином пейзажі. Одночасно ілюстрації до «Хмереча» є своєрідним містком між журнальною і книжковою графікою А. Бондаровича.

Серед книг, оформлених і проілюстрованих А. Бондаровичем, – «Тарас Бульба» М. Гоголя (1940), збірка «Київські оповідання» Ю. Яновського (1949), «Весела історія», «Молодий більшовик» і «Селянка України» О. Копиленка (1925–1930), «Вибране» (1949) і «День починається рано» (1950) Ю. Смолича, «Аргонавти

Всесвіту» і «Нащадки скіфів» В. Владко (обидва – 1952 р.)⁵. Усіх цих видань в архіві відділу образотворчого мистецтва ІМФЕ немає. Однак наявні в ньому матеріали дають досить повне уявлення про А. Бондаровича – ілюстратора дитячої і підліткової літератури кінця 1920-х – 1930-х років. Тут зберігаються книги «Про малярника-школярника» О. Донченка (Харків, 1928 р.), «Святкуймо п'ятнадцятий Жовтень» (Харків, 1932 р.), «Три зірки» Ю. Арбата (Ташкент, 1940 р., російською мовою), а також надзвичайно цікавий «Фома» С. Михалкова (Ташкент, 1938 р., узбецькою мовою). Для старших за віком читачів А. Бондарович оформив та проілюстрував книги К. Данца «Мице-ворсинка» (1930), Дж. Вотермена «Боягуз» (Харків, Одеса, 1930 р.), В. Різниченка «Подорож до землі невідомої» (Харків, Одеса, 1932 р.).

Книжка-складанка «Про малярника-школярника» вийшла як додаток до журналу «Жовтень». Її поліграфічні якості є надзвичайно скромними, але власне малюнки А. Бондаровича – веселі, цікаві та виразні. Художник вдало використовує навіть розфарбовування ілюстрацій лише однією (жовтогарячою) барвою, підкреслюючи її декоративні якості. Дещо інакше побудовано кольорове рішення ілюстрацій до книги «Святкуймо п'ятнадцятий Жовтень». «Палітра» тут стає значно різноманітнішою, але художник не відмовляється остаточно від декоративного використання кольорів. Це наближує ілюстрації до плакату, що, утім, цілком відповідає змісту та навіть стилю книги. Ілюстрації до «Трьох зірок», незважаючи на цікавий сюжет казки, створюють досить мляве враження, особливо враховуючи скромність поліграфічних якостей видання.

Кращою з книг, представлених в архіві, є, безумовно, «Фома». Можливо, тут зіграло свою роль і те, що художник мав справу з дуже якісним літературним матеріалом. Кожна пригода Фоми дійсно є цікавою й надзвичайно смішною, і А. Бондарович супроводжує її не менш виразною ілюстрацією. Книгу весело і приємно навіть просто гортати (текст тут, нагадаємо, подано узбецькою мовою). Ілюстрації, створені з певною

ІСТОРИЯ

мірою умовності й навіть декоративності, прекрасно сполучаються з текстом. Їхнє кольорове рішення, побудоване на поєднанні синього, зеленого і різних відтінків брунатного, є яскравим і водночас вельми елегантним. Окрім чудових ілюстрацій, видання має також добре продуманий, гармонійний макет. Здається, художник сам був задоволений роботою – і кінцівка у вигляді тої самої книжки «Фома» стає не тільки ілюстрацією до останньої строфи віршу, але й такою собі «грою», коли герой книги та її читач разом опиняються чи то в просторі книги, чи то, навпаки, за його межами.

Книги для підлітків, проілюстровані А. Бондаровичем, створювалися, звичайно, за іншими законами. Для них художник виконував кольорову обкладинку і велику кількість чорно-білих ілюстрацій у тексті. При цьому обкладинку побудовано досить умовно, «плакатно», за допомогою лише двох барв. Вона не ілюструє той чи той конкретний епізод, а радше створює певний «загальний образ» усієї книги. Проте якщо стилістична близькість обкладинок є безсумнівною, то малюнки в тексті можуть бути досить різними. Так, «Міце-ворсинка» нагадує про журнальну графіку художника, натомість «Подорож до землі невідомої» супроводжується ілюстраціями в «розмовчній» манері, схожими на малюнки до «Хмереча». Таким чином, навіть в одному виданні можуть поєднуватися графічні тенденції різних періодів, протягом яких довелося жити і працювати видатному майстру Анатолію Мартиновичу Бондаровичу.

Примітки

¹ Не випадково ім'я А. Бондаровича так часто згадується в монографії І. Золотоверхової «Український радянський кіноплакат 20–30-х рр.» [3, с. 17, 21, 23, 57, 58, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 71, 76, 103]. На жаль, тут відтворено лише одну його роботу – плакат до фільму «Шляхи життя» (1926). У 1926–1927 роках А. Бондарович брав участь у виставці кіноплакатів «Художники сьогодні» (Харків).

² Разом з Г. Мундом, П. Ковжуном, С. Гординським, Г. Гриневецьким, Т. Гроновським, Ф. Бартоломейчиком, К. Болотовим [5, с. 159].

³ Плакати: «Все силы на борьбу за высокое качество работы! За большевистскую трудовую дисциплину, за поднятие урожайности!» (1933), «Долой фашизм! Да здравствует СССР!», «Юные техники и

опытники! Организовывайте... технические комнаты и опытные с/х участки» (обидва – кінець 1930-х рр.); оригінали (виконані художником в Ташкенті): «Десять в яблоко без исключения – результат военного обучения», «Окно УЗТАГ № 187» («Не забудь, партизан, – в час борьбы и труда...»). «Мова плакату» відчувається також у сатиричних листівках художника («Вот она – победоносная война!» (1943) та ін.).

⁴ Згадує Ю. Смолич: «Художника Бондаровича Анатолія Мартиновича знаю від початку двадцятих років, коли він після армійської роботи почав співробітничати у найперших українських радянських ілюстративних журналах – “Всесвіт”, “Червоний перець”, “Червоні квіти”, “Октябрьские всходы”, “Жовтень” та інших. Коли у 27-му році організувався журнал “УЖ” (“Універсальний журнал”) – товстий, місячний, багатілюстрований типу “Мегезін” і я був призначений його редактором, я запросив Бондаровича Анатолія Мартиновича на керівника-консультанта художньої частини журналу (посади художнього редактора тоді не було), – і він став основним художником-ілюстратором та оформлювачем журналу. Через його консультацію проходила вся ілюстративна частина місячника, і Анатолій Мартинович виховав багато молодих художників для специфічної роботи в поліграфії (поліграфічного ВУЗу тоді не було). В “УЖі” тов. Бондарович працював до його ліквідації в 1929 році» [8].

⁵ О. Подчекаєв називає ще поезії О. Донченка і гуморески Остапа Вишні. Зазначимо, що в книзі В. Касіяна і Ю. Турченко «Українська радянська графіка» А. Бондарович атестується саме як ілюстратор – автор малюнків гуашшю [6, с. 179].

Джерела та література

1. Демосфенова Г., Нурок А., Шантько Н. Советский политический плакат. – Москва, 1962. – 444 с.
2. Енциклопедія сучасної України. – Київ, 2004. – Т. 3. – 696 с.
3. Золотоверхова І. Український радянський кіноплакат 20–30-х років. – Київ, 1983. – 128 с.
4. Історія українського мистецтва / під ред. М. П. Бажана. – Київ, 1967. – Т. 5. – 480 с.
5. Історія українського мистецтва / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського; голов. ред. Г. Скрипник, наук. ред. Т. Кара-Васильєва. – Київ, 2007. – Т. 5: Мистецтво ХХ століття. – 1048 с.
6. Касіян В., Турченко Ю. Українська радянська графіка. – Київ, 1957. – 224 с.
7. Мистецтво України: біографічний довідник / за ред. А. В. Кудрицького. – Київ, 1997. – 700 с.
8. Подчекаєв О. На привалі // Культура і життя. – 1972. – 14 верес.
9. Словник художників України / під ред. М. П. Бажана. – Київ, 1973. – 270 с.
10. Художники народов СССР: биобиблиографический словарь. – Москва, 1972. – Т. 2. – 440 с.
11. Художники України: енциклопедичний довідник / авт.-упоряд. М. Г. Лабінський. – Київ, 2006. – 640 с.

ОКСАНА ЛАМОНОВА. АНАТОЛІЙ БОНДАРОВИЧ – ЛЮСТРАТОР ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ...

Анатолій Бондарович
(фото з журналу «Червоні квіти»,
грудень 1930 р.)

Обкладинка журналу «Тук-тук».
1930 р., № 9, липень

Обкладинка книги В. Різниченка
«Подорож до землі невідомої»
(Харків ; Одеса, 1932 р.)

ІСТОРИЯ

Обкладинка до книги О. Донченка «Про школярика-малярика»
(додаток до журналу «Жовтень», 1928 р., № 9)

Ілюстрація-розворот до поетичної книги С. Михалкова «Фома» (Ташкент, 1938 р.)

ОКСАНА ЛАМОНОВА. АНАТОЛІЙ БОНДАРОВИЧ – ІЛЮСТРАТОР ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ...

SUMMARY

Anatolii Martynovych Bondarovych (1892–1975) was a famous Ukrainian master of the placard and film poster, in whose works Art Deco style had been revealed the most consistently. But the sphere of the artist's activities in the field of magazine and book illustration is not less interesting. The magazines and books, illustrated by A. Bondarovych, and also the separate originals of his works (the sketches of the placards) are preserved in the Archives of the Figurative Arts Department of M. Rylsky IASFE. It should be mentioned that this selection was formed by the master himself. Almost all of the given editions are books for children and teens.

Bondarovych had been cooperating with various publishers and editors from the second half of 1920s. His drawings and cartoons were published in such magazines as *Red Pepper*, *Red Flowers*, *Tuk-tuk (Rat-Tat)*, *October Child* and others. The archive presents all these publications including such Kharkiv magazines as *Pioneriia*, *Decade*, *Knowledge and Work*, *October Shoots*, Moscow edition *30 days*, Uzbek periodical *Jas Kuc* of the late 1920s–1930s. This collection is not complete, but it gives general notion about the methods and style of work of Anatolii Bondarovych for the periodicals. The gradual changes in the work of Bondarovych as an illustrator during the 1920s – early 1940s which are typical for the whole Ukrainian graphic arts are traced in the article. The interconnections and interactions of broadsheets, cinema posters, magazine and book drawings of the artist in the mentioned period are also analyzed. The familiarity with these materials allows to increase the conception about the works of outstanding graphic considerably.

Keywords: A. Bondarovych, Ukrainian book graphic of 1920s, Ukrainian book graphic of 1930s.